

W.J. GEERTSEMA

Een liberaal denker

T. Thalhammer

Inleiding

Een karakterisering van Geertsema met één zin leidt tot het volgende. Een liberaal denker, die ook handelt; veel oog voor de waarde van de individuele mens, waarbij hij de vrijheid die hij zich neemt bij de inrichting van zijn eigen leven ook gunt aan anderen, die zwakker dan hijzelf in de maatschappij staan; een met de in zijn leven genomen beslissingen tevreden mens. Wezenlijk gevolg van zijn handelen is voor vele andere liberalen tot de dag van vandaag – anderen, die minder prominent en veelal beduchter van aard zijn – dat zij de mogelijkheid kregen in de vvd, de JOVD en daarbuiten meer voor hun eigen mening uit te durven komen. Geertsema had het immers óók gezegd.

Verantwoording

Karakterisering van het rijke, zeer druk bezette leven van Geertsema eist eigenlijk een boek. Daarvoor ben ik niet gevraagd. Gelukkig! Dat zou overigens ook niet kunnen. Welke kwalificaties zou ik – als natuurkundige, die zijn vak ingeruild heeft voor beleidsmatig werk in het sociale traject van een grote onderneming – daar immers voor hebben? In de door mij te vullen in dit boekwerk beschikbare pagina's dus zelfs geen poging tot een volledig beeld. Wel enkele, laten wij het noemen, capita selecta. Zeer subjectief gekozen. Mijn persoonlijke inhoudsgeving wordt daarin bepaald door mijn over vele jaren zich uitstreckende, op zich vrij incidentele, contacten met Geertsema. Uitvoering wordt daaraan gegeven door aandacht te schenken aan zijn ideeën op een aantal deelterreinen.

Ik heb ervoor gekozen om aandacht te besteden aan de volgende onderwerpen: de relatie overheid-burger, minderheidsgroepen, energiebeleid en de politieke positionering van de vvd.

Geertsema kwam voor mij echt tot leven, toen ik als pas benoemd hoofdbestuurslid van de VVD in mijn eerste hoofdbestuursvergadering het 'adviserende' lid Geertsema een intense discussie aan hoorde gaan met mijn mede-hoofdbestuursleden. Hij vond het echt belangrijk – overigens onder volstrekte handhaving van de uiteindelijke eigen verantwoordelijkheden – als voorzitter van de Tweede Kamerfractie de discussie met de representanten van de partij voortdurend in stand te houden. Dankzij mijn langdurige hoofdbestuurslidmaatschap heb ik enkele opvolgers ook in de rol van discussiepartner voor het hoofdbestuur zien optreden. Met vergelijkingen maken is het altijd oppassen. Toch durf ik te stellen dat de openheid waarmee Geertsema de discussie inging, later veelal minder aanwezig was. Alhoewel dat zeker ook te maken heeft met – zwaarwegende – vraagstellingen rond het functioneren van het hoofdbestuur (waarvoor het hier zeker niet de plaats is) geldt daarnaast – ik denk zelfs daarboven uitkomend – dat zulks met de mentaliteit van de fractievoorzitter te maken heeft.

Geertsema heeft notoir behoefte aan discussie. Met het hoofdbestuur van een liberale partij, maar ook met alle anderen; ook met niet-liberaal denken en – ja werkelijk – met individuele toevallige passanten. Zijn oordeel vormt hij overigens wel zelf. Deze behoefte betekent geenszins het met alle winden meewaaien. Het betekent de fundamentele behoefte om zich te oriënteren.

Wat hij zelf doet, past binnen de grondslag voor de relatie tussen overheid en burger, zoals hij wenst dat die bestaat. De individuele burger moet zijn eigen leven zo veel mogelijk kunnen inrichten, zonder ingrepen daarop van een moraliserende overheid. Dat uit zich onder meer op het terrein van abortus en euthanasie. Het is onacceptabel hoe de 'in het CDA politiek verenigde' christenen hun eigen normen op deze gebieden door middel van wetgeving aan alle burgers dwingend willen opleggen.

Dat wil overigens bepaald niet zeggen, dat de overheid veroordeeld zou zijn tot een klassiek-liberale nachtwakersrol. Integendeel! Op bepaalde materiële terreinen, waarbij ruimtelijke ordening, milieubeheer, energievoorziening en defensie eruit springen, dient de overheid een zeer actieve rol te vervullen. Deze taak ligt er voor de overheid, omdat de optelsom van het handelen van de individuele organisaties en burgers nu eenmaal niet tot een optimale situatie in ons kleine, dichtbevolkte land kan leiden. Op deze terreinen moet de burger dan wel grote inspraakmogelijkheden hebben. De inspraak van de gemeenteraad bij burgemeestersbenoemingen is een goed voorbeeld van door hem in zijn periode van minister van Binnenlandse Zaken daartoe geïnitieerd beleid.

Verder moeten planprocedures genoemd worden. Behalve de nu in de

wetgeving als standaard neergelegde voorschriften, die Geertsema erg belangrijk vindt, meent hij dat referenda op lokaal niveau incidenteel een waardevolle bijdrage kunnen leveren aan de uiteindelijke besluitvorming van de daartoe wettelijk bevoegde overheidsorganen. Voor referenda op nationaal niveau ziet hij overigens geen ruimte. Dergelijke referenda zouden de eigen verantwoordelijkheden van de Tweede Kamer duidelijk ondergraven en zij zijn, in zijn optiek, feitelijk overbodig, omdat de wetgeving voor die onderwerpen waarvoor directe inspraak expliciet gewenst is, reeds in goede procedures voorziet.

Geen wonder, dat de ombudsman een sterk pleitbezorger in Geertsema aantreft en dat vergaande openbaarheid van ambtelijke stukken door hem wordt voorgestaan. Openbaarheid van bestuur leidt tot kwaliteitsverbetering. Helaas is de mentaliteit van de bestuurder én de ambtenaar nog niet altijd sterk op openheid gericht.

Bijna overbodig te signaleren, dat waar de op zijn wijze ingerichte democratie de burger maximaal het recht geeft zich met het bestuur te bemoeien en waar dit bestuur zo min mogelijk in zijn privé-leven ingrijpt, deze democratie nadrukkelijk het recht heeft zichzelf te verdedigen. Tegen externe bedreigingen moet daartoe een militair apparaat in bondgenootschappelijk verband in stand gehouden worden. Verder moet terrorisme met kracht bestreden worden. De terrorist plaatst zichzelf buiten de rechtsorde en dient navenant tegemoet getreden te worden.

Minderheidsgroepen

Het grote respect dat de burger behoort te hebben voor de inrichting van het eigen leven van zijn medeburger wordt vele minderheidsgroepen maar zeer beperkt gegund. Alhoewel de daarmee samenhangende discriminatie van al dergelijke groepen door de rechtgeaarde liberaal betreurd wordt, is het voor de eenling niet mogelijk zich tegen dit type onrecht jegens al die groepen in te zetten. Geertsema heeft zich op onnavolgbare wijze ingezet voor één belangrijke groep; belangrijk in aantal en belangrijk omdat de discriminatie veelal zeer, zeer krachtig was en, zij het gelukkig in mindere mate, nog steeds is. Vanaf zijn intree-rede als voorzitter van de Tweede Kamerfractie in 1964 heeft hij het voor de homofiele medeburger opgenomen. Toentertijd betekende dat – zeker ook in liberale kring – het doorbreken van een taboe. Er is ook nu nog aandacht nodig voor de positie van de homofiel. Zeer recent is het gevaar van stigmatisering door de aids-discussie ontstaan. Uitspraken van representanten van bepaalde godsdiensten vertonen juist in de laatste tijd weer voor deze groep bedreigende kenmerken. Op sociaal-economisch terrein valt er ook bepaald het een en ander nog te wensen, bijvoorbeeld op pensioengebied.

Artikel 1 van de grondwet, dat de basis van de non-discriminatie in Nederland vastlegt, is daadwerkelijk richtinggevend voor zijn denken en handelen. Dat leidt er onder meer toe, dat het voor hem duidelijk is, dat een christelijke school een homofiel niet mag weigeren als docent, door een beroep te doen op de vrijheid van inrichting van het onderwijs op grond van art. 23 van de grondwet. Dat laat onverlet, dat een schoolbestuur wél de uitgangspunten van het door de docent te doceren onderwijs voor mag schrijven. Een principiële houding, zoals wij die van Geertsema gewend zijn, die zowel voor het schoolbestuur als voor de homofiele docent zo zijn moeilijkheden in zich bergt.

Uiteraard heeft deze keuze niet betekend, dat er bij Geertsema geen belangstelling voor andere minderheden zou bestaan. Zo meent hij, dat buitenlandse werknemers en hun gezinnen – binnen wat krachtens de essentie van de Nederlandse rechtsorde mogelijk is – niet belemmerd moeten worden bij de instandhouding van die culturele elementen, die zij wensen te handhaven. Zonodig moet daar de wet- en regelgeving van lagere overheden voor aangepast worden.

Het energiebeleid

Dat de jurist en bestuurder Geertsema zich tot een belangrijke autoriteit op energiegebied heeft kunnen en willen ontwikkelen, heeft iets verrassends. Enerzijds komt dit door zijn besef van het vitale belang van een ongestoorde voorziening van relatief goedkope energie. Anderzijds is het te danken aan de met zijn functie van Commissaris van de Koningin samenhangende nevenfuncties. Hij is voor zichzelf tot de overtuiging gekomen, dat het gebruik van kernenergie in Nederland onvermijdelijk is en dat dit een acceptabel risico met zich brengt. Dat laatste uiteraard als de juiste voorschriften opgesteld en nageleefd worden. Voor die lijn heeft hij zich krachtig ingezet.

Hij hoort tot degenen die menen, dat het ongeluk bij Harrisburg in de USA ons geleerd heeft, dat de gebruikte techniek de veiligheid daadwerkelijk waarborgt. Ondanks dat er erg veel misliep, is er geen werkelijk ernstig gevolg voor de bevolking ontstaan. Het feit dat er ook gebleken was dat bepaalde feitelijke, in de kerncentrale wel opgetreden gebeurtenissen niet in de berekeningen voor het ongeluksrisico meegenomen waren – wat ook weer kan gelden voor nieuwe berekeningen – vindt hij niet werkelijk bedreigend. Dat de kerncentrales in Tsjernobyl tot een ramp konden leiden, komt doordat in de USSR, anders dan in het Westen, onvoldoende veiligheidsvoorzieningen getroffen zijn.

Zijn uitspraak als voorzitter van de overheidscommissie die de opslag van radio-actief afval bestudeerd heeft, dat deze opslag minder onveilig is dan de

opslag van griesmeel en dat hij desnoods zijn eigen tuin voor dat afval beschikbaar houdt, trok allerwegen aandacht. Deze uitspraak kenmerkt hem ook zelf; eenmaal overtuigd van iets, zal hij dat met veel klem en soms met kleurrijk taalgebruik naar voren brengen.

Een andere uitspraak op dit beleidsterrein, namelijk dat het naar binnen halen van de koeien (ten tijde van de ramp bij Tsjernobyl) kwam, omdat Lubbers zijn karwei moest afmaken, ligt daar volledig mee in lijn. Voor degenen met een wat korter geheugen zij ter toelichting opgemerkt, dat de Nederlandse Tweede Kamerverkiezingen vrij kort ná deze ramp vielen.

De positionering van de VVD

Er bestaan in Nederland drie politieke blokken, het socialistische, het christelijke en het liberale. Teneinde door de decennia heen een democratisch goede afspiegeling van de wil van de burgers in de daden van de overheid te krijgen, is het gewenst dat elk van de drie een redelijke periode aan de regering deelneemt. Daarom is het ongewenst als twee van de drie niet tot samenwerking kunnen komen. Immers, dat leidt onherroepelijk tot een forse overtrekking van de machtspositie van het derde blok, dat dan noodzakelijkerwijs altijd bij het landsbestuur betrokken is. Daarenboven blijkt in het buitenland, dat de drie blokken in de loop der tijden heel wel wisselend tot coalitievorming hebben kunnen komen.

Daarom doet Geertsema voortdurend zijn best de samenwerkingsmogelijkheid tussen pvdA en vvd open te houden. Het zit hem daarbij niet mee. Het begon bij de vvd, toen Oud in 1959 een veto over de samenwerking met de pvdA uitsprak. Daarna was het Van Riel, die liever een brede anti-socialistisch getinte partij zag, dan een kleinere meer principieel liberale partij, die via duidelijke compromissen tot samenwerking met de pvdA zou kunnen komen. Later vond Wiegel – kort samengevat – dat samenwerking met het christelijke blok zodanig voor de hand lag, dat echte discussie over dit onderwerp niet nodig was. Nu heeft Voorhoeve recent zijn medefractieleden zelfs min of meer verboden, daarover in het openbaar te spreken, waarbij de fractie zich kennelijk heeft aangesloten.

Maar ook binnen de pvdA waren er dominante krachten, die een anti-liberalisme noodzakelijk achtten om de eigen achterban zo groot mogelijk te krijgen. De pvdA handhaafde de uitsluiting van de vvd nog vrij lang, nadat deze laatste het veto al duidelijk opgeheven had. Bij de pvdA vindt de laatste tijd echter een kentering plaats. De omvang en de betekenis daarvan zal slechts de toekomst kunnen leren. Duidelijk is in elk geval, dat de reactie binnen de vvd op het gebeuren in de pvdA van grote betekenis kan zijn voor het daadwerkelijk uitpakken van deze toekomstige ontwikkelingen. Door-trekken van de standaard vvd-lijn kan slechts betekenen, dat deze partij zich-

zelf in de praktijk positioneert tot óf bij het CDA in de regering aan te haken, óf in de oppositie te verkeren.

Het Des Indes-beraad, een gespreksgroep van vooraanstaande leden van de pvdA, vvd en D66, waarvoor de JOVD jaren geleden het initiatief genomen heeft, heeft vele politieke stormen doorstaan. De wil om met elkaar 'on speaking terms' te blijven, heeft het eigenlijk nog verrassend gemakkelijk gewonnen van de dieptepunten in de actuele politiek. Geertsema heeft als informeel voorzitter van deze bijeenkomsten een belangrijke bijdrage geleverd aan het elkaar – ondanks de verschillen – toch trachten te begrijpen. Zo zijn onnodige irritaties vermeden.

Er wordt in het beraad echter ook over de meer fundamentele aanpak van diverse maatschappelijke ontwikkelingen diepgaand met elkaar gesproken. Wie, zoals ikzelf (als lid van het dagelijks bestuur van de vvd daartoe afgevaardigd), het genoeg heeft gesmaakt een tijd dit beraad bijgewoond te hebben, heeft ervaren dat Geertsema door zijn gezag en zijn niet-polariserende aanpak de aangewezen trekker voor dergelijke bijeenkomsten is. Overigens betekent dat bepaald niet, dat hij niet op gezette tijden duidelijk voor zijn liberale grondhouding zou uitkomen. Hij kan dat doen, zonder dat de anderen hem moeilijk als voorzitter kunnen blijven accepteren. Dat komt, omdat hij ervan overtuigd is, en dat ook uitstraalt, dat het vanuit programmatische overwegingen mogelijk moet zijn om tot een samenwerkingsrelatie te komen. Hij wil, uiteraard samen met anderen, de weg daarheen zoeken. Daarbij blijft overeind staan, dat bepaalde liberale en bepaalde socialistische uitgangspunten verschillend zijn.

Het gaat er in het Des Indes-beraad dan ook nadrukkelijk niet om tot compromissen ten aanzien van de beginselen te komen. Het gaat over de mogelijkheden om de weg te vinden naar het eerder vanuit democratisch standpunt gewenste betere evenwicht tussen de drie politieke hoofdstromingen. Daarom wordt er pragmatisch over politieke stellingnames gedebatteerd. Voorwaarde voor een effectief overbruggen van wat vanuit pragmatiek best mogelijk is, is een daartoe positieve mentaliteit, zowel binnen de pvdA als de vvd. Aan deze mentaliteitsontwikkeling kan veel bijgedragen worden door de samenwerking van socialisten en liberalen op provinciaal en gemeentelijk niveau.

Slothespiegelingen

Zoals bij veel vooraanstaande personen, is er ook bij Geertsema sprake van een 'complexe' persoonlijkheid. De wens om te denken over het 'waarom' van iets is pregnant bij hem aanwezig. Frappant is wel, dat de twijfel van de wijsgeer hem kennelijk zelden plaagt. Eenmaal een conclusie getrokken, vergt het erg veel daar nuanceren in aan te brengen. In de politiek bete-

kent deze wens tot doordenken van het 'waarom' een zeer grote betrokkenheid bij de vaststelling van het beginselprogramma van de vvd en de periodieke actualisering daarvan. Verder getuigen talloze voordrachten en artikelen van deze wens. Aan het blad *Liberaal Reveil* geeft hij al jarenlang leiding als voorzitter van het bestuur. Dit blad met zijn doelstelling van het bieden van een liberaal discussieforum op hoog niveau, kan zich geen betere voorzitter wensen.

Bij alle waardering voor Geertsema's fundamentele bespiegelingen moet overigens opgemerkt worden, dat de theorievorming veelal het spraakmakende vvd-lid bij zijn of haar alledaagse politieke optreden zeer weinig beïnvloedt. Een zekere steriliteit krijgt deze theorievorming daardoor soms wel; dat ligt echter meer aan het pragmatische, niet-ideologische gedrag van alledag van vele vvd-ers dan aan die theorievorming zelf.

Daarnaast is hij toch een doener, die met een niet aflatende energie geweldig veel dingen opgepakt heeft. Vanuit de wijsheid, die het voortschrijden der jaren met zich brengt, heeft hij besloten het vanaf, zeg 1987, wat rustiger aan te gaan doen. Geen voortzetting van zijn Eerste Kamerlidmaatschap bijvoorbeeld.

Aimabel is hij; het kan in een schets als deze niet ongeschreven blijven: 'een Heer'. De één zal dit positiever waarderen dan de ander. Binnen het liberalisme past het; sommige personen van andere snit ervaren het soms als niet van hun wereld. Daardoor kan er een niet werkelijk bestaande afstand ontstaan, die zeker soms ook bevorderd wordt door het zeer specifieke stemgeluid.

Geertsema zelf zoekt het contact, zoals eerder opgemerkt. Hij zal de ander nooit kleineren; hij zal zelfs heel veel moeite doen om te vermijden dat een ander zich gekwetst kan voelen. Deze eigenschappen waren in vroeger jaren zeker al aanwezig; thans hebben zij mogelijk verder aan kracht gewonnen. Mogelijk, dat het vanuit die karaktertrek te verklaren is, dat hij in de periode dat de vpro met zijn vrijmoedige programma's begon, daar meer kritiek dan waardering over uitte. Dat ondanks het feit, dat het individualistische en roldoorbrekende van die programma's toch ook door hem gewaardeerd hadden kunnen worden.

Hij heeft veel te vertellen, dat het beluisteren waard is. Zijn deelname in juli 1986 aan een vijf uur durend radio-interview van de vpro bewees dat weer eens. Het is ongetwijfeld deze gave, die ertoe geleid heeft dat Geertsema zo ontzettend vaak als spreker of als geïnterviewde gevraagd is. Ook in de tijd, dat hij geen 'Haagse' topfunctie vervulde.

De wens tot respect van de eigen levenssfeer leidt ertoe, dat Geertsema's echtgenote geen onderwerp van deze schets is. Duidelijk is dat hun weder-

zijdse beïnvloeding en lotsverbondenheid groot is; dat zij samen het leven beleven in combinatie met het zelf inrichten van het eigen leven.

De auteur hoopt dat de lezer Geertsema herkent en ook nog verheugd kan zijn over een hem minder bekende aangedragen bouwsteen. Bovenal hoopt hij, dat deze schets te zamen met de andere artikelen in dit herdenkingsboek, leidt tot een interessant beeld van het liberalisme in Nederland van na 1945.